

I. A. KAIROV,
řádný člen Akademie pedagogických věd RSFSR.

TVŮRČÍ VYUŽITÍ IDEJÍ KOMENSKÉHO SOUČASNOU PEDAGOGICKOU VĚDOU

Velký slovanský pedagog Jan Amos Komenský žil v době dějinných světových událostí. XVII. století je charakterisováno 30letou válkou na území německé říše, zavedením buržoasního zřízení v Nizozemí a revolucí v Anglii. Všechny tyto události byly důsledkem konfliktu mezi novými výrobními silami, vznikajícími uvnitř kapitalismu a příznačnými pro kapitalistický způsob výroby, a starými výrobními vztahy. Boj o zavedení nového způsobu výroby byl provázen zápasem také v různých oblastech ideologického života, a také v pedagogice. Komenský byl nejvýraznější a nejdůslednější hlasatelem požadavků nové společenské třídy v oboru výchovy a vyučování dorůstajícího pokolení. Jeho zásluhy o rozvoj pedagogiky jsou zcela mimořádné. Nemluvíme jen o rozvoji, nýbrž o tom, že Komenský po prvé vytvořil ucelenou pedagogickou teorii vybudovanou na základech důkladného studia jak soudobé výchovné a vyučovací praxe, tak i pedagogických názorů nejvýznamnějších myslitelů doby minulé, renaissance i svých současníků.

V XVII. století byly pedagogické názory Komenského dobře známy jednak proto, že prakticky působil v různých evropských zemích a rovněž proto, že mnoho jeho prací bylo vydáno. Nelze se nezmínit o velikém vlivu Komenského zejména na rozvoj pokrokového pedagogického myšlení v Anglii: první na to upozornil známý německý historik pedagogiky, profesor Robert Alt.

Velké zásluhy o popularisaci pedagogické teorie velkého Čecha mají vědci v Čechách, Polsku, Německu a Rusku; z nich lze uvést G. A. Lindnera, E. Raumera a S. I. Miropolského. Zároveň s nimi se zabývali studiem pedagogických názorů Komenského také četní badatelé v jiných zemích, zejména v zemích, v nichž Komenský žil a tvořil. Lze tu vzpomenout plodné činnosti »Společnosti Komenského« (Comenius Gesellschaft), zřízené německými pedagogy, a Komenského oddělení Pedagogického musea vojenského učiliště v Petrohradě.

Ruská veřejnost se začala seznamovat s Komenským v 60. letech XVIII. století, kdy byl do ruštiny přeložen jeho proslulý »Orbis pictus« jako školní učebnice.**)

Velký vliv měl Komenský na organizaci ruské všeobecně vzdělávací školy z konce XVIII. století, zejména na cíl vyučování, na náplň všeobecně vzdělávacího kursu, na metody vyučování na národních školách a na učebnice. Pod přímým vlivem Komenského byly rozpracovány učebnice a metody vyučování na národních školách v Rusku podle Statutu z r. 1786. V histo-

*) Předneseno na mezinárodní konferenci o životě a díle J. A. Komenského, konané v Praze 1957.

**) Materiál použitý v projevu připravily veškeré ústavy APV, především ústav teorie a dějin pedagogiky, vědeckí pracovníci A. I. Piskunov a I. V. Čuvašev.

ricko-pedagogické literatuře chybí při výkladu této otázky nezbytný rozbor, v čem se konkrétně projeví Komenského názory. Učební plán národních škol podle Statutu z r. 1786, sestavený podle názorů Komenského, představoval tak zvaný reálný směr. Příkladal velký význam učebním předmětům, které rozvíjejí u žáků vloh, dávají jim nutné vědomosti, pomáhají vypracovat návyky a dovednosti používat těchto vědomostí v životě a příští praktické činnosti.

Ke studiu pedagogického odkazu Komenského velmi přispělo Komenského oddělení Pedagogického musea vojenského učiliště v Petrohradě, v Solném městěčku. Zde se skoro po 25 let soustředilo studium pedagogických názorů J. A. Komenského. Za dobu trvání oddělení bylo předneseno 57 odborných přednášek.

V Ročence oddělení za r. 1893—94 byla uvedena na příklad sdělení na themata: »Pedagogické ideály Komenského a současná skutečnost« od P. G. Mižujeva, »Velcí pedagogové po Komenském« od N. S. Karceva, jubilejní báseň »Amos Komenský« v překladu L. N. Modzalevského, článek profesora A. O. Weissmanna »O Komenského nejnovější metodě vyučování jazykům«, sdělení F. V. Řihy o spisech Komenského ve vilenské veřejné knihovně, vědecké pojednání M. A. Cholodňaka »O některých předchůdcích a prameňech Komenského«. Najdeme tam také překlad veršů Leibnizových věnovaných Komenskému a rovněž jeho slavnou báseň na Komenského.

V přehledu za následující rok 1894—95 se uvádí, že byly vyslechnuty také přednášky A. I. Ljaščenko »Komenský a Dostojevský«, doktora bohosloví J. Kváčaly »Moje nejnovější výzkumy a objevy o životě a činnosti Jana Amose Komenského«. Zajímavé je sdělení N. S. Kvarcera »Dramatické scény ze života Jana Amose Komenského«. Je to šest episod jeho života: 1. pobyt na universitě, 2. jako učitel a rektor v Přerově, 3. útěk z vlasti, 4. pobyt u Sadovských, 5. pobyt v Lešně, 6. život v Amsterdamě v kruhu přátel, a smrt; apotheosa.

V krátkém přehledu za rok 1895—96 se uvádějí sdělení N. M. Tupikova »Komenský a Descartes«, N. V. Jastrebova »Petr Chelčický, český myslitel, duchovní otec Jednoty českých bratrů«; vyplývá z nich vliv na Komenského. Kromě toho se uvádějí přednášky A. G. Obrazcova »Názor Komenského na význam a postavení učitele«, V. P. Protejkinského »O duchu a cílech Komenského pansofické školy«, M. I. Lebeděva »Hrdinové a hrdinství v historii Komenského« a také řada přednášek Karcevových, Cholodňakových, Mižujevových a j.

V přehledu za r. 1897—98 jsou uvedeny přednášky S. V. Lavrova »Jan Amos Komenský a pedagogové kateřinské doby«, A. P. Něčajeva »Filosofické základy Komenského pedagogiky«, N. S. Karceva »Mínění význačných evropských lidí o Komenském«.

V přehledu za r. 1898—99 je zmínka o přednáškách J. N. Kolubovského »O přípravě pedagoga podle názorů Komenského« a A. G. Obrazcova »Odkaz Komenského v „Nové škole“«.

Značnou pozornost věnoval Komenského pracím ústřední i místní pedagogický tisk »Slovanský obzor«, »Výchova«, »Vychovatelský věstník«, »Ruská mysl« a j.

Pedagogické myšlenky Komenského se projevily v pracích ruských pedagogů, v kursech pedagogiky, didaktiky i v metodických pracích druhé poloviny XIX. a počátku XX. století. Staly se tak výzbrojí ruských učitelů a měly vliv na praxi v ruské škole. V Rusku bylo přeloženo a vydáno mnoho prací Komenského. Prvním dílem, které se objevilo v ruském jazyku, byl »Orbis pictus« v roce 1768, potom »Velká didaktika«, »Janua linguarum reserata«, »Informatorium školy mateřské«, »Schola ludus«, »Řeč o vzdělávání ducha«, »Zákony školy dobře uspořádané«, »Labyrint světa a ráj srdce«. Dvakrát vyšly rusky jeho vybrané pedagogické spisy. Komenským se zabývalo 120 vědeckých pojednání a prací o jednotlivých otázkách, mezi nimi: »Jan Amos Komenský a jeho význam v pedagogice« od S. N. Miropolského, »Amos Komenský — zakladatel nové pedagogiky« od L. M. Modzalevského, »Jan Amos Komenský« od P. P. Blonského.

Vysoko hodnotila Komenského práce díla známých ruských pedagogů K. D. Ušinského, N. F. Bunakova, V. P. Bachtěrova, P. B. Jevstafeva, N. V. Tichomirova, P. F. Kaptereva a j.

Literatura o Komenském se neomezovala na hlavní města, vycházela i v Novgorodě, Kyjevě, Voroněži, Jurjevu, Černigově, Tiflisu, Kazani a jiných městech.

Kladné hodnocení dědictví Komenského podala známá vědecká pracovnice v pedagogice naší doby N. K. Krupská. Když připravovala v předvečer Velké říjnové socialistické revoluce svou práci »Lidové vzdělání a demokracie«, napsala v jednom dosud neuveřejněném dokumentu: »Najdeme u něho (Komenského — I. K.) mnoho, co je pro nás cenné s hlediska socialismu«. Poznamenala, že Komenský byl hlasatelem nejširšího demokratismu, vystupoval proti náboženské nesnášenlivosti, proti stavovské škole, byl pro stejné vzdělávání chlapců i děvčat, nadaných i méně schopných, byl pro »všeobecné umění učit všechny všemu«, byl pro školu jednotnou a všeobecnou, svobodnou. »Vše se musí konat bez nátlaku, násilí« — stojí na titulním listě didaktických spisů Komenského.

Tím jsme ani zdaleka nepodali úplný přehled jmen a názvů prací ruských pedagogů předrevolučního období, v nichž se jeví pedagogický význam odkazu Komenského v historickém vývoji školy a pedagogiky, při řešení didaktických otázek v Rusku druhé poloviny XIX. a počátkem XX. století.

Nás však nezajímá jen minulost, nýbrž především přítomnost.

Sovětská pedagogika je následovnicí a pokračovatelkou v bádání pokrokových ruských vědců ve všech oborech pedagogického vědění. Pečlivě sbíráme a zobecňujeme pedagogické bohatství svých krajanů, věnované pracím Komenského.

Ale sovětští učenci se na to neomezují, vyhledávají nové prameny Komenského prací a pečlivě je studují. Zkoumají Komenského pedagogické práce novým způsobem, řídí se při tom marxisticko-leninskými názory o vývoji společnosti, tvořivě hodnotí Komenského díla a vše, co je v nich pokrokového, využívají při vyučování a výchově dětí v sovětské škole a při rozvoji pedagogické vědy.

Pro práci sovětského období je příznačný nový ideový přístup ke Komenského dílům. Pokračuje se v nejlepších tradicích při studiu Komenského

tvorby v minulosti, značně se rozšiřuje tematika bádání, velký pokrok je patrný na tirážích jeho děl a v tvůrčím zavádění didaktických zásad Komenského do praxe sovětské školy.

Ve svém bádání se především opíráme o práce vědců-pedagogů a filosofů demokratického Československa, kteří, lze říci, otevřeli nové stránky v dějinách pedagogiky své vlasti i pedagogiky světové, našli a vyložili velmi mnohostranné pedagogické dědictví svého geniálního krajana. Vzpomeňme bádání akademika O. Chlupa, dr. Váni, práce prof. Popelové, bibliografických výzkumů dr. Brambory a jiných, plánované vydání všech spisů Komenského, vytvoření vědeckých výzkumných ústavů Jana Amose Komenského.

Československo je nyní po právu centrem studia a popularisace tvorby Jana Amose Komenského.

Vážně se také pracuje i v řadě jiných zemí. Uveďme bádání akademika Suchodolského a prof. Kurdybachy v demokratickém Polsku, práce vědců Německé demokratické republiky, Holandska a j.

Vybrané pedagogické spisy Komenského vyšly v SSSR za redakce a s bibliografickým přehledem a poznámkami prof. A. A. Krasnovského ve třech svazcích a později v jednom svazku za stejné redakce. Po prvé v sovětském vydání byl reprodukován text prvního vydání »Orbis pictus«. Vyšlo také zvlášť »Informatorium školy mateřské« a ve sbírce »Učitelská knihovna« byly vydány »Didaktické principy« (výňatky z »Velké didaktiky«).

Sovětská literatura o Komenském je reprezentována monografií prof. A. A. Krasnovského »Jan Amos Komenský«, prací D. O. Lordkipanidze »Didaktika Jana Amose Komenského«. Ve všech učebnicích pedagogiky pro střední i vysoká pedagogická učiliště jsou zvláštní kapitoly věnované Janu Amosu Komenskému nebo se jeho jednotlivé myšlenky vykládají při rozboru didaktických zásad vyučovacího a výchovného procesu. V učebnicích dějin pedagogiky i speciálních metodikách se věnuje Janu Amosu Komenskému velká pozornost.

V roce 1942 za Velké vlastenecké války vzpomněla sovětská veřejnost i pedagogický tisk 350. výročí narození J. A. Komenského; stejně bylo s úctou vzpomínáno 250 let od jeho smrti. Spisy Komenského vyšly po prvé i v jazycích národů SSSR. Tiráž vydání Komenského děl značně převyšuje tiráže předrevolučních vydání. Tak na příklad »Velká didaktika« byla před revolucí vydána v nákladu celkem jen 4 tisíc exemplářů, kdežto v SSSR v 15 tisících výtisků, »Orbis pictus« dříve ve 300 až 1000 exemplářích, v Sovětském svazu v 10 tisících exemplářů, »Informatorium školy mateřské« 1000 exemplářů a 20.000 výtisků, »Zákony školy dobře uspořádané« 362 exemplářů a v Sovětském svazu 16.000 výtisků.

V sovětských periodických pedagogických publikacích a ve vědeckých zprávách pedagogických ústavů byla uveřejněna řada článků sovětských vědců, rozbírajících různé stránky pedagogických názorů a pedagogického systému Jana Amose Komenského. Uveďme články prof. E. N. Medynského, A. A. Krasnovského, I. V. Čuvaševa, I. A. Kairova, Piskunova, Tumil-Almendingena v časopisech »Sovětská pedagogika«, »Předškolní výchova«, »Počáteční škola«, články Smirnova, Černobajeva, Zacharova ve vědeckých zprávách pedagogických ústavů v Kujbyševu a Kalininu, Gercenova peda-

gogického ústavu v Leningradě a j. Sověští pedagogové napsali řadu recenzí o vydání spisů Jana Amose Komenského (N. V. Čechov, I. A. Želvakov a j.).

V »Učitelských novinách« byla uveřejněna řada článků o Amosu Komenském: E. N. Medynského, P. N. Šimbireva, A. A. Krasnovského, Šulmana, V. Z. Smirnova, S. A. Frumova. Na vysokých pedagogických školách i ve vědeckých výzkumných ústavech v Moskvě obhájili D. O. Lordkipanidze, M. A. Melnikov, S. I. Ackerman a V. G. Zacharov disertace o didaktice J. A. Komenského.

Státní knihovna lidového vzdělání K. D. Ušinského při Akademii pedagogických věd RSFSR má velké množství Komenského děl, mezi nimi je »Orbis pictus« vydaný v jazycích národů SSSR i »Velká didaktika« česky a slovensky, »Moudrost starých Čechů«, »Škola hrou«, »Sto dopisů J. A. Komenského«, »Všeobecná výchova«, »Informatorium školy mateřské« (vydání v němčině), 7 různých vydání »Velké didaktiky« a j.

V sovětských vědeckých bádáních (v pracích A. A. Krasnovského, E. N. Medynského, S. A. Frumova) se největší pozornost věnuje rozpracování didaktiky a ukazuje se historická úloha Komenského jako otce současné didaktiky. Kořeny pedagogického systému Komenského jsou v národně osvobozovacím hnutí českého lidu a tím je podmíněn demokratismus Komenského — snaha o všeobecné vyučování v mateřském jazyku a jednotný školský systém.

Sovětská historicko-pedagogická věda zjistila těsnou spojitost mezi českou a ruskou kulturou XVIII. století a dokázala, že to nebyla jen spojitost zájmová, nýbrž že se obě kultury navzájem prolínaly, jako na příklad původní výtvar ruského pedagogického myšlení XVII. století, »Občanské chování dětí« od Epifanije Slavineckého byl inspirován studiem Komenského »Praecepta Morum«, znalost zkušeností bratrských škol na Ukrajině a Bílé Rusi došla výrazu v díle »Zákony školy dobře uspořádané«.

Když tvořivě studujeme práce Komenského, zejména jeho dílo »Didactica magna«, zjišťujeme, že tu je jistá souvislost základních zásad Komenského pedagogiky s řadou thesů sovětské didaktiky. Vidíme, že mnohá pedagogická opatření Komenského vešla ve skutečný život. Uveďme fakta.

Výchova i vzdělání jsou kategorie historické a jsou určovány ekonomikou soustavou společnosti, odpovídající potřebám vládnoucího způsobu výroby. Je proto třeba mít při rozboru zásad Komenského pedagogiky vždy na zřeteli konkrétní historické podmínky, v nichž byly formulovány.

Bylo by mylné hodnotit myšlenky a závěry vyslovené v XVII. století z hlediska dnešní doby. Je úkolem vědecké pedagogiky provést takový srovnávací rozbor současné didaktiky a didaktiky Komenského, který pomůže zjistit základní zákonitosti vyučovacího procesu, k nimž Komenský došel na základě studia a zevšeobecnění pedagogické zkušenosti, a určit, které z nich si podržely svůj význam až po naši dobu. Srovnajme myšlenky Komenského s thesemi sovětské pedagogiky, vyloženými v učebnicích pedagogiky pro vysoké školy pedagogické a především v učebnicích redigovaných mnou a Gončarovem, Jesipovem a Zankovem, vydání z r. 1956.

Základní zaměření vyučovací práce ve škole je určeno především prin-

cipy vyučování, v nichž docházejí výrazu jednak výchovné cíle, jednak poznané zákonitosti vyučovacího procesu.

V současné době rozeznává sovětská pedagogika sedm takových principů: princip uvědomělosti a aktivnosti žáků, princip názornosti, princip spojování teorie s praxí, princip systematickosti a postupnosti, princip trvalého osvojování vědomostí, princip dostupnosti a konečně princip individuálního přístupu k žákům při vyučování. Nelze ovšem dosud tvrdit, že tyto principy jsou počtem a formulací už konečné. V různých etapách vývoje sovětské pedagogiky a u různých autorů byla a jsou osobitá hlediska. Ale principy názornosti, dostupnosti, trvalosti, systematickosti a postupnosti, uvědomělosti a aktivnosti uznávají všichni.

Při studiu prací Komenského můžeme pozorovat, že některé myšlenky, které vešly do principů didaktiky, byly obsaženy v mnohých pravidlech vyučování velkého českého pedagoga. Tak v hlavě XVI. »Velké didaktiky« Komenský rozebírá obecné požadavky na organizaci vyučování, dbáme-li jich, můžeme »učit i učit se, zajisté tak, že nelze nemít úspěch«. V 9. bodě téže hlavy Komenský formuluje požadavek: Vše, čemu máme učit, má být tak rozděleno podle věkových stupňů, aby se k učení předkládalo jen to, co je dostupné žákovu chápání.

V tomto případě uvádí Komenský, jako obvykle, pro větší přesvědčivost příklady z jevů přírodních a z lidské činnosti, které mají dokázat, že vše se má konat v pravý čas. Bylo by však nesprávné myslet, že toto pravidlo Komenský vyvodil z analogie s přírodou. Ve skutečnosti analysoval školní praxi, a zjistiv její nedostatky, snažil se najít prostředky, jak je odstranit.

Za jeden z takových nedostatků v praxi školního vyučování pokládal Komenský nedbání poznávacích možností dítěte. V té době učili děti ve školách latině; užívali buď textů starých autorů, nebo textů náboženských. Jedny i druhé byly nedostupné dětskému chápání. Naproti tomu Komenský soudil, že děti mají rozvíjet své chápání i svou řeč na tom, co se hodí dětskému věku, a ponechával více pozdějším letům náležitě zralým. Ukazoval, že je to zbytečná námaha dát čist dětem Cicerona nebo jiné mistry slova, neboť psali o věcech nedostupných dětskému rozumu.

Tyto these Komenského měly značný vliv při rozpracování současného principu dostupnosti vyučování, podle něhož musí učivo svým obsahem, rozsahem i metodou výkladu odpovídat věku žáků a úrovni jejich všeobecného vývoje. Nedbá-li učitel tohoto principu, nemůže děti ve škole učit s úspěchem.

V soudobé didaktice je s principem dostupnosti velmi těsně spjat princip systematickosti a postupnosti vyučování. To znamená, že ve vyučování je nutno probírat vědní základy v přísné logické souvislosti a vykládat látku v postupném pořádku.

Požadavek postupnosti a systematickosti jako nejdůležitější předpoklad úspěšného vyučování byl rovněž formulován již Komenským. Nazýval »zřejmou hloupostí«, neprobírají-li učitelé učební látku v přísné logické postupnosti tak, aby jedno souvisle následovalo za druhým. Pro větší průkaznost se Komenský opět odvolává na přírodu a lidskou práci: vývoj ptáka prochází celou řadou etap, které nelze přeházet nebo vynechat (nejprve se zárodek

vyvine ve vejce, když se pak pták vyklube, krmí a zahřívá jej zprvu matka, potom se pták učí létat a hledat potravu). A právě tak stavitel nejprve položí základy, postaví stěny a teprve potom dělá střechu. A právě tak musíme postupovat při vyučování mládeže ve školách.

Celý souhrn vyučování musí být přesně rozdělen do tříd, aby předchozí vždy razilo cestu následujícímu.

Toto pravidlo Komenský několikrát opakuje v různých oddílech »Velké didaktiky«; přitom konkretisuje a zpřesňuje. V téže hlavě XVI., píše: »Každý jazyk, vědu nebo umění je třeba probírat nejdříve v nejjednodušších základních počátcích, aby žáci nabyli o nich všeobecného celkového pojmu; pak je třeba probírat je důkladněji v pravidlech a příkladech; potom v úplném systému; konečně s komentáři, je-li jich třeba.« Komenský ukazuje, jak příroda začíná každou svou vzdělavatelskou činnost od nejvšeobecnějšího a končí nejzvláštnějším, a dává příklady z vlastní své zkušenosti, které svědčí o tom, že učitelé stále porušují toto didaktické pravidlo, zahrnují-li žáky množstvím pravidel, komentářů a výkladů komentářů. Proto je třeba, aby se žákům z počátku sdělovaly vševědné základy, které se pak ve vyučovacím procesu postupně rozšiřují.

Také v tomto případě se názor Komenského, že vyučování musí být postupné a systematické, aby všechno, co má být splněno podle předpisů, bylo splněno bez přerušení, skoro do slova opakuje v moderní theorii vyučování, neboť správnost této these byla potvrzena staletou školní praxí.

Z principů dostupnosti a postupnosti vyplývá řada důležitých pravidel; nedbá-li jich učitel, nemůže ve vyučování mít úspěch. K těmto pravidlům patří na příklad »od snadného k obtížnému«, »od jednoduchého ke složitěmu«, »od známého k neznámému«.

Avšak tyto myšlenky uvedl první Jan Amos Komenský ve »Velké didaktice«, kde v XVII. hlavě rozvíjí názor, že příroda jde od snadného k obtížnějšímu. Podle toho dává učitelům řadu pokynů, aby i při vyučování postupovali od jednoduchého ke složitěmu a vykládali neznámé pomocí známého.

Současná didaktika toto pravidlo vyučování přijímá, zpřesňuje je a rozvíjí. Pojmy »snadné« a »obtížné« nelze brát staticky. Co dnes bylo žákovi neznámé a obtížné, bude zítra známé a snadné. To musí mít učitel na paměti, chce-li vyučování správně organisovat.

Hlavní místo v Komenského didaktice zaujímá otázka, jak používat ve vyučování názornosti. Myšlenku názorného vyučování vyslovili už pedagogové období renesančního; dostatečně to dosvědčují výroky humanistů jako Vittorina da Feltre, Françoise Rabelaise, Thomase Mora, Tomáše Campanelly a mnoha jiných. Avšak právě Komenský dovedl různé soudy o názornosti zevšeobecnit v ústrojnou koncepci názorného vyučování; založil na ní všechnu práci ve škole. Jím vyjádřený princip názornosti byl mocným údeřem do samých základů středověké scholastické pedagogiky.

Základem Komenského učení o názornosti je nejdůležitější these sensu-alistické filosofie: nic není v poznání, co nebylo dříve ve smyslech. Komenský byl první pedagog, který upozornil, že je nutno při vyučování slučovat slovní výklad se smyslovým vnímáním věcí a jevů vnějšího světa.

Komenský ovšem do jisté míry přecenil úlohu názornosti, když tvrdil, že

chceme-li vytvořit u žáků skutečnou a nepochybnou znalost věcí, musíme se vůbec snažit učit všemu na základě osobního pozorování a smyslové názornosti.

Princip názornosti je jedním z hlavních principů v dnešní didaktice; ve vědě se stal běžným, díky tak znamenitým pedagogům jako Pestalozzi, Diesterweg, Ušinskij. Lze těžko říci, který z nich uvedl tento princip do ruské pokrokové pedagogiky a z ní do pedagogiky sovětské. Je však nepochybné, že Komenský dovedl mu dát formulaci, která se v podstatě udržela až do dnešní doby. Současná didaktika tvrdí, že princip názornosti znamená: pro formulaci představ a pojmů je třeba smyslového vnímání předmětů a jevů, jimž učíme; je ho také třeba, mají-li se žáci naučit svými smysly vnímat jevy.

Prosté srovnání této these s myšlenkami Komenského ve »Velké didaktice« svědčí o tom, že velký český pedagog už před 300 lety vyslovil názory, které se ukázaly nesmrtelnými.

Rozbor celé řady i jiných thesů soudobé didaktiky, jež rozvádějí princip názornosti, rovněž potvrzuje, že většina z nich byla vyslovena už Komenským. Tak se v posledním vydání sovětské učebnice pedagogiky pro vysoké školy říká: Princip názornosti potvrzuje, že je nutno využít pro uvědomělé osvojení vědomostí různých vjemů, zrakových, sluchových, hmatových, chuťových atd. Hned si vzpomeneme na »zlaté pravidlo« Komenského: Vše pokud možno předestřít smyslům, zejména: viditelné zraku, slyšitelné sluchu, čichatelné čichu, chutnatelné chuti, hmatatelné hmatu; a může-li být něco vnímáno současně několika smysly, musí to být předestřeno několika smyslům.

Komenský vyslovil cenné úsudky o druzích názorných pomůcek. Tvrdil, že nelze-li dostat věc samu, má se použít vyobrazení, modelů, reprodukcí a pod. Takové názorné pomůcky by podle jeho mínění měla mít každá škola. Mimo to Komenský doporučoval, aby v každé třídě byla na stěnách zavěšena zobrazení pouček a pravidel nebo obrazy a nákresy z předmětu, jemuž se učí.

Všechna tato doporučení Komenského, formulovaná v XVII. století, jsou opakována všemi pedagogy a metodiky a používá se jich v praktické školní práci. Není známo, kdo z velkých pedagogů uvedl tato pravidla do současné didaktiky, jedno je však jisté: formuloval je a do systému didaktických principů a pravidel je uvedl Komenský.

Vůdčím principem sovětské didaktiky je princip uvědomělosti a aktivity žáků při osvojování vědomostí, který vyžaduje, aby se ve vědomí žáků správně obrazily jevy, jimž se učí, aby žáci pochopili souvislost a vzájemný poměr mezi nimi, aby pochopili, jaký úkol mají vědomosti v životě, aby správně a produktivně používali vědomostí, dovedností a návyků v praktické činnosti.

Při studiu prací Komenského najdeme celou řadu myšlenek příbuzných nynějšímu principu uvědomělosti, třebaže nejsou dost úplně formulovány.

Ve Fundamentu VII hlavy XVII »Velké didaktiky« vystupuje Komenský proti scholastickému a dogmatickému vyučování v tehdejších školách a praví, že se rozumu působí násilí, musí-li se naučit nebo vštípit do paměti

něco bez dostatečného průpravného výkladu, rozboru a poučení. Aby tomu předešel, stanovil pravidlo: Nenuťte žáka, aby se učil z paměti, co nebylo dobře rozumem pochopeno.

V hlavě XVIII Komenský tuto myšlenku rozvíjí. Říká, že učit mládež náležitým způsobem neznámá cpát žákům do hlav směs všelijakých frází, výroků a myšlenek posbíraných u spisovatelů, nýbrž je třeba žáky, pokud možno, učit, aby čerpali svou moudrost nikoli z knih, nýbrž z nebe a země, z dubů a buků, t. j. třeba je učit poznávat a zkoumat věci samé, a nikoli jen cizí pozorování a svědectví o nich.

V sovětské didaktice se uvědomělost učení vždy spojuje s aktivností žáků, zaměřenou k osvojení určitého souboru vědomostí, dovedností a návyků.

V Komenského didaktice se nesetkáváme se slovem »aktivita«, ale všude, kde Komenský mluví o trvalém osvojení vědomostí žáky, spojuje je se cvičeními, která vlastně znamenají aktivní činnost žáků. V XVII. století, kdy ve školách všech evropských států bez rozdílu vládly metody středověké pedagogiky, byl požadavek uvědomělého osvojování vědomostí za aktivní účasti žáků pokrokový. Ve středověké škole se sice rovněž hojně používalo cvičení, byla však zcela jednostranná, měla jen rozvíjet mechanickou paměť. Ale u Komenského jsou cvičení jedním z prostředků, jak poznat svět, jsou přípravou žáků do praktického života.

Komenský věnoval pozornost rozvíjení samostatné činnosti dětí i ve svém »Informatoriu školy mateřské« i ve »Velké didaktice« i v jiných pracích o otázkách vyučování. V následujících stoletích věnovali velkou pozornost samostatné činnosti a aktivitě žáků velcí pedagogové, jako Pestalozzi, Diesterweg, Ušinskij, a rovněž všichni stoupenci činné školy. Názory Komenského o důležitosti cvičení a samostatné práce žáků jsou v úplné shodě s moderní pedagogikou. Komenský měl pravdu, když v »Pansofické škole« napsal: Jako se učíme psaní psaním, kreslení kreslením, zpěvu zpěvem, tak se učíme práci a provádění různých úkonů právě v době, kdy je konáme.

Stálé procvičování a aktivní účast dětí v pedagogickém procesu považoval Komenský za velmi důležité podmínky; dbáme-li jich, je tím zajištěna trvalost získaných vědomostí, dovedností a návyků. Důkladnost vyučování byla Komenskému cílem. Komenský podrobil rozboru práci tehdejších škol a viděl hlavní vadu v tom, že žáci nenabývali trvalých vědomostí; nabývali tedy jen vzdělání povrchního, jen stínu vzdělání. Příčinu toho viděl v tom, že se ve školách žáci zabývají většinou předměty nepotřebnými a necvičí se přitom v praktickém používání získaných vědomostí. Komenský si však určil za cíl najít takový způsob vyučování, při němž by každý uměl nejenom to, čemu se naučil, nýbrž nadto uměl i samostatně dále dávat, co přijal od učitelů a spisovatelů, i zasvěceně soudit o věcech. Jinak řečeno, Komenský měl na mysli trvalé a uvědomělé ovládnutí vědomostí. V hlavě XVIII »Velké didaktiky« Komenský tuto myšlenku dále rozvíjí a vypočítává řadu pravidel, jichž zachování dovede k žádoucímu cíli. Dovojuje zejména, že se má učit jen předmětům *skutečně potřebným*; z nich se samozřejmě vybere to hlavní, a to je třeba si také trvale osvojit, neboť je to základem pro další práci.

V současné didaktice se při rozboru principu trvalého osvojování vědomostí žáky dovozuje, že škola má dávat žákům takové vědomosti, které

jsou nezbytnou oporou při samostatném doplňování vědeckých znalostí později a jichž každý člověk nutně potřebuje v nynějších pracovních poměrech. A dále: nedbá-li učitel ani žák, aby vědomosti byly trvalé a návyky pevné, má to záporné důsledky; jsou-li představy o předchozích oddílech učiva nejasné a návyky slabé, a tím více chybějí-li vůbec, nemůže žák dobře pochopit a uvědoměle a trvale si osvojit vědomosti následující. Není třeba zvlášť dokazovat, že tyto poučky jsou v těsné souvislosti s obdobnými názory Komenského ve »Velké didaktice«.

Jednají o prostředcích, jak dosáhnout u žáků trvalého osvojení vědomostí, ukazuje sovětská didaktika na nutnost probrané učivo soustavně opakovat. I tuto myšlenku Komenský vyjádřil; tvrdil, že vzdělání nemůže být důkladné bez opakování a procvičování, co možno nejčastějšího a správně rozvrženého. Správnost této didaktické poučky je potvrzena tím, že zůstala beze změny po dobu více než tři století.

Úplně nový je v sovětské teorii vyučování požadavek spojovat při vyučování teorii s praxí. Tento požadavek vyplývá z marxisticko-leninské gnozeologie, která pokládá praxi za základ poznávací činnosti člověka. Princip spojování teorie s praxí zároveň znamená, že si žáci mají osvojit návyky používat teoretických vědomostí při řešení praktických, ze života vzatých úkolů. Pro nízkou úroveň rozvoje soudobé vědy Komenský ještě nepostřehl dost jasně, jakou úlohu má praxe v procesu poznání. Ale už si plně uvědomoval, že je třeba spojovat vyučování se životem, proto ve Fundamentu XVII hlavy »Velké didaktiky« se uvádí, že učitelé musí ukázat, jaký užitek přináší to, čemu se žák učí, v běžném denním životě.

Princip spojování teorie s praxí byl formulován a konkretisován sovětskou didaktikou, ale jeho zárodek, požadavek spojování školního učiva s potřebami praktického života, byl obsažen už v pracích Komenského: byl vysloven pod tlakem potřeb kapitalistických vztahů, které se v té době vyvíjely.

Konečně jsou u Komenského i přímé poukazy, že učitelé musí při vyučování dbát individuálních vlastností žáků. Ovšem u Komenského není tato these ještě jedním z vůdčích didaktických principů; je však důležité, že ji vyslovil v době, kdy se vůbec nedbalo žákovy osobnosti a jeho vlastností. Požadavek Komenského, dbát vlastností nejenom dětí jednotlivých věkových stupňů, nýbrž i každého dítěte zvlášť, po prvé uvedený do pedagogické vědy, byl základem, na němž byl ve XX. století formulován didaktický princip: dbát při vyučování individuálních vlastností dětí.

Srovnávací rozbor principů vyučování, rozpracovaných sovětskou didaktikou, a obdobných thesů z pedagogického učení velkého českého pedagoga XVII. století dokazuje, že Komenský dovedl vystihnout nejpodstatnější stránky vyučovacího procesu. Didaktická pravidla a zásady, které stanovil, se staly základem teorie vyučování, rozpracované v následujících stoletích; většina z nich se stala základem pedagogické vědy.

Zásluha Komenského není však jen v tom, že rozpracoval základní principy a pravidla vyučování, která jsou vodítkem učitelům až dodnes. Dovedl vytvořit systém organizace učební práce ve škole, který ve svých základních rysech zůstal beze změny od XVII. do XX. stol. Forma vyučovací hodiny ve třídě, teoreticky zdůvodněná Komenským, je dodnes jednou ze základ-

ních forem organizace vyučování. Prošla dlouhou cestou tvůrčího rozvoje a zdokonalování a podstatně se při tom změnila. Ale celá řada thesí, týkajících se hodiny jako základní formy organizace učební práce ve škole, nepochybně vychází už z Komenského »Velké didaktiky« a jeho »Zákonů školy dobře uspořádané«, kde byly formulovány po prvé.

Komenský první určil délku vyučovací hodiny; soudil, že má trvat asi hodinu. Po každé hodině mají mít žáci přestávku. Učební den v počáteční škole, neboli ve škole mateřského jazyka podle terminologie Komenského, měl se skládat ze čtyř hodin. První dvě vyučovací hodiny ráno měly být věnovány zaměstnání rozumu a dvě hodiny odpoledne výcviku ruky a hlasu.

Lze snadno pozorovat, že délka i počet vyučovacích hodin za den odpovídá v dnešní škole takřka úplně doporučením Komenského.

V XXIX. hlavě »Velké didaktiky« vyjádřil Komenský své požadavky na provedení hodiny; překvapují svou účelností, které do té doby ve středověké pedagogice vůbec nebylo. Vyžadoval, aby učitel začal hodinu výkladem nové látky; přitom musí žákům důkladně vysvětlit to, čemu nerozuměli. Po výkladu nového učiva musí následovat jeho upevnění samostatnou prací žáků s učebnicí pod kontrolou učitele. Hodina se má ukončit zkouškou, jak si žáci učivo osvojili. Tato struktura hodiny, doporučovaná Komenským, byla základem toho typu hodiny, který v moderní didaktice dostal název hodina smíšená nebo kombinovaná. Ovšem Komenský nemohl dát úplné řešení problému hodiny jako celku. A teprve moderní didaktika rozpracovala závažnou otázku typologie hodiny. Komenský soudil, že struktura hodin může být ve všech předmětech a ve všech třídách stejná. Nejnovější didaktika určila, že má-li vyučování mít větší úspěch, musí se hodiny organizovat různě. Struktura hodiny a metoda jejího provedení se určuje podle základního didaktického cíle hodiny. Rozeznáváme nyní hodiny, v nichž se sdělují nové vědomosti, hodiny, v nichž se učivo upevňuje, hodiny prověrky vědomostí a hodiny kombinované. Ale ačkoli se teorie hodiny rozvinula, její základy položil velký český pedagog; zůstaly neotřeseny až do dneška.

Nelze také nezpomenout zásluh Komenského, že vyslovil požadavek, aby všechna učební látka, kterou si má žák osvojit, byla přesně plánována. Přikazoval, aby na každý rok, měsíc, den i hodinu připadal určitý úkol, t. j. položil otázku o nezbytném přísném naplánování veškeré učební práce, o její systematickosti; a to se vyžaduje také v nynější didaktice.

Velmi cennými požadavky Komenského, které zachovaly svou důležitost i pro dnešní školu, jsou požadavky na vybavení tříd a pořádek v nich.

Na příklad v »Zákonech školy dobře uspořádané« Komenský žádá, aby každá třída byla umístěna zvlášť, aby každá učebna měla dost lavic pro žáky a katedru pro učitele, který musí vidět na všechny děti. Důležitý je také požadavek správného osvětlení a čistoty ve třídách a pod. To vše i nyní vyžaduje jak pedagogika, tak i školní hygiena.

Komenský dal řadu cenných thesí i o obsahu vzdělání a vyučování. Věnoval velkou pozornost nutnosti pečlivého výběru jak předmětů, jimž se ve škole vyučuje, tak i konkrétnímu materiálu, který budou obsahovat. Pod vlivem měnícího se způsobu výroby zavedl Komenský do pedagogiky kriteria užitečnosti vědomostí, které děti ve škole získají. »Moudrý je ne ten,

kdo umí mnoho, ale ten, kdo umí, co je užitečné « Vše, čemu se žák ve škole naučí, musí se mu hodit v životě. Podružná fakta a podrobnosti se nemají žákům vykládat, aby nezatěžovaly jejich paměť. Ve školách stačí úplně a důkladně probírat několik předmětů a jejich nejdůležitější (zato však nepochybné) rozdíly; ostatní se osvojí příležitostně samo.

Tuto všeobecnou hesi Komenský konkretisuje v hlavách »Velké didaktiky«, věnovaných charakteristice různých typů škol. Když na příklad určuje cíle latinské, střední školy, vypočítává předměty, které podle jeho názoru musí znát každý vzdělaný člověk. Gramatika, rétorika, dialektika, aritmetika, geometrie, muzika a astronomie — to bylo těch sedm »svobodných umění«, která byla povinná na středověké škole. Ale Komenský, ponechávaje je v učebním plánu školy, dokonale chápal, že rozvíjející se výroba tyto vědomosti už nestačí. Proto pokládal za nutné doplnit je řadou předmětů, které by usnadnily poznání okolního světa. Mezi nimi jmenuje zeměpis, dějepis, etiku a v té době tradiční theologii. Srovnáme-li předměty, zařazené do učebního plánu dnešní školy, snadno poznáme, že mnoho předmětů vypočítaných Komenským je zavedeno i na školách XX. století: jazyk, matematika, fyzika, chemie, biologie, dějepis, literatura, zeměpis, ruční práce, psychologie, zpěv, kreslení a tělesná výchova jsou předměty, jejichž znalost se nyní považuje za nezbytnou pro každého vzdělaného člověka. Ovšem obsah předmětů se do základů změnil, stal se mnohem složitějším, bohatším a přesnějším, počet věd roste každým rokem, mění se jejich kvalita, ale skupiny předmětů, které Komenský pro vyučování ve škole navrhl, zůstaly v podstatě beze změny.

Komenský nejenom poukazoval na nutnost omezit počet předmětů, jimž se ve škole vyučuje, nýbrž zcela správně vyslovil požadavek, aby se z každého předmětu vybíralo jen to nejhlavnější, podstatné; znalost toho bude žáků spolehlivým základem, bude-li v budoucnosti potřeba zdokonalit se v příslušné vědě.

A právě tuto myšlenku Komenský rozvíjí i v hlavě X »Velké didaktiky«, kde mluví o všeobecném vyučování. Komenského kdysi velmi často obviňovali, že klade neproveditelný požadavek, učit všechny všemu. Je to však zřejmě nedorozumění. Když Komenský mluví o tom, že je třeba učit všechny všemu, poznamenává hned, že je třeba tomuto požadavku správně rozumět. Ukazuje, že znát *všechny* vědy a všechna umění je neužitečné a nemožné pro kteréhokoli člověka, protože náš život je příliš krátký. Komenský velmi dobře chápal, že i při poměrně nevysoké úrovni rozvoje věd, jaká byla v XVII. století, zasahuje každá věda tak daleko a tak hluboko, že kdyby chtěl kdokoli provést všechna teoretická bádání i praktické pokusy, potřeboval by na to i při největším nadání celý život. Z toho vycházejí, žádal Komenský, aby se ve školách vykládaly toliko základy, zákony a cíle všeho, co je nejhlavnější, aby se... nesetkali (budoucí pracovníci v životě — I. K.) s ničím neznámým, o čem by nemohli mít jednoduchý úsudek a čeho by nemohli upotřebit pro určitý účel moudře, bez škodlivého omylu.

These Komenského o výběru látky, která se má žákům vykládat, je obsažena i v současné didaktice. V sovětské pedagogice se zvláště upozorňuje na to, že nelze ztotožňovat vědu a učební předmět, do učebního předmětu vše-

obecně vzdělávací školy se zařazuje jen to, co je skutečně nutné a užitečné pro všeobecné vzdělání, ale současně i dostupné žákům určitého věku. V sovětské didaktice je také obsažen požadavek, aby se do obsahu vyučování zařazovalo jen učivo nesporné, vědecky doložené. Komenský byl jedním z těch pedagogů, kteří ukazovali, že je nerozumné vykládat mládeži hned na začátku vyučování kterémukoli předmětu i sporné otázky: vzbuzuje se tím pochybnost k tomu předmětu, který má být rozumem pochopen. Nikdy nepochopí pravdu ten, kdo začíná své vzdělání kritikou. To ovšem neznamená, že Komenský vůbec nepřipouštěl, aby se žákům vykládaly sporné nebo nedostatečně prokázané vědecké these. Soudil, že to patří do vyšších tříd střední školy; zde se může vyložit, jaký je původ sporné otázky, v jakém stavu je nyní, v čem spočívá these a antithese, jakými skutečnými nebo pravděpodobnými důkazy je potvrzována ta či ona. Pak se musí ukázat mylnost jednoho tvrzení, příčiny omylu, mylnost důkazů a přesvědčivost důkazů, které mluví pro správnou thesei, a podobně; nebo obsahuje-li jedno i druhé tvrzení v sobě něco pravděpodobného, má se ukázat na prostředek, jak je smířit mezi sebou. Tento názor Komenského byl v zásadě přijat i pozdější didaktikou. Tak v nejnovější sovětské učebnici pedagogiky nacházíme obdobnou thesei, že ve vyšších třídách střední školy lze vykládat nejdůležitější hypotезy, názory o některých vědeckých problémech; má se tím rozvíjet samostatné myšlení žáků, mají se připravit na tvůrčí účast v dalším rozvoji vědy.

S problémem obsahu vzdělání a vyučování nerozlučně souvisí otázka skladby učebnice, v níž se vykládají základy učebního předmětu. Učebnice i živé slovo jsou v těsném spojení, navzájem se doplňují a obohacují. Tuto thesei, která se stala axiomem v současné didaktice, vyslovil rovněž Jan Amos Komenský. Napsal, že to, co dávají dětem jejich němi učitelé — knihy, je ve skutečnosti něco němého, nejasného, nedokonalého; připojí-li však k tomu hlas učitele (vykládajícího rozumně a přiměřeně chápání žáků a používajícího vše, co je napsáno), tu to náhle jakoby obživne a hluboko utkví v duši, takže teprve nyní žáci začnou náležitě chápat, čemu se učí, a uvědomovat si, že skutečně rozumějí tomu, co znají.

Komenský soudil, že učebnice je velmi důležitým prostředkem, který zrychluje a ulehčuje práci učitele i žáka; formuloval řadu požadavků, které v té nebo oné formě jsou obsaženy i v dnešní didaktice. Především považoval za nezbytné, aby učebnice obsahovaly co nejvěrnější obraz vesmíru, vyložený úplně, důkladně a přesně, aby byly skládány v plném souhlasu s principy vyučování. Učebnice má být dostupná svým obsahem věku a úrovni rozvoje žáků, proto Komenský sám skládal pro každý učební rok zvláštní učebnice. Učebnice musí být napsána prostým a dostupným jazykem, má pomáhat, aby žáci pochopili látku sami, i bez pomoci učitelovy. Obsah učebnice i její styl musí budit v dětech zájem; přispívá to k lepšímu osvojení. Konečně velmi závažný je názor Komenského, že všichni žáci ve třídě mají mít knihy stejného vydání, aby se v nich shodovaly stránky i řádky. Tento požadavek se právě tak jako požadavky uvedené výše velmi dobře hodí na učebnice i v našich dnech. Srovnáme-li názory Komenského o učebnicích s požadavky na učebnice v sovětské pedagogice, hned nás napadne

příbuznost celé řady thesí, i když jsou nyní tyto požadavky rozpracovány mnohem podrobněji a dokonaleji a je jich značně více.

Veliké je bohatství obsahu didaktických prací Jana Amose Komenského. Stěží lze nalézt v teorii vyučování nějaký problém, který by v tom či onom stupni nebyl vysvětlen a řešen velkým pedagogem; je úkolem pracovníků v pedagogické vědě, kteří se obírají problémy vyučování, pečlivě studovat práce Komenského. Ovšem nejde jen o prosté přejímání některých thesí geniálního pedagoga. Bylo by při nejmenším divné hledat řešení aktuálních otázek vyučování v dnešní škole v dílech XVII. století. Život jde vpřed, věda se rozšiřuje, vznikají nová vědní odvětví, úplně se mění představy o rozvoji přírody i společnosti a o vedoucí úloze člověka v ní, vznikají nové požadavky na výchovu mládeže a dětí, rostou nové nároky a zákonitosti výchovy, odumírají staré. Myslíme na tvůrčí využití a další rozvíjení myšlenek Komenského, které nepochybně může a musí přispět k obohacení pedagogické vědy v budoucnosti, jak tomu bylo i v minulosti. Ne nadarmo se při podrobnějším studiu myšlenek velkého pedagoga často ukazuje, jak nejnovější these dnešní didaktiky byly už předvídaný Komenským v XVII. století. Tak na příklad současná teorie vyučování žádá, aby se všechna základní učební práce dala ve škole a domácí úkoly dávané žákům aby se omezily jen na nezbytné minimum ve vyšších třídách, a v nižších třídách aby jich bylo ještě méně. Tato myšlenka byla formulována Komenským. Ve své »Pansofické škole« Komenský napsal, že ani jediný den nesmí se mládež učit déle než šest hodin, a to jenom ve třídě; domů se nemá nic ukládat (zejména nikoli v nižších třídách), s výjimkou toho, co se týká péče o tělo a pomoci v domácnosti. Kdyby někdo říkal, že to znamená jít příliš daleko v liberálnosti, když se nedává žákům žádné zaměstnání mimo školu, odpovídá na to Komenský: Škola se nazývá dílnou vědy; je proto třeba dělat v ní a nikoli mimo ni to, co podmiňuje vědecký úspěch. Příkazuj si, jak chceš, aby dělali mimo školu to či ono, budou vždy — a taková je už mládež — dělat všechno jen povrchně, nedbale a s chybami. Nesmíme na to zapomínat nyní, kdy problém omezení učební látky v dnešním obsahu vyučování na všeobecně vzdělávací škole je naprosto naléhavý.

Rok 1957 je rokem, kdy všichni pokrokoví pedagogové slavnostně vzpomínají 300 let od vydání souboru didaktických prací Jana Amose Komenského »Opera Didactica Omnia«.

Splnila se prorocká slova starého Leibnize, vyjádřená v jeho verších:

*Nadejde doba, kdy tebe, Komenský, šlechtetní
lidé velebiti budou za to, cos vykonal,
doufal a si přál.*

Ta doba přišla.

Vděčné lidstvo nikdy nezapomene zásluh velkého českého pedagoga o rozpracování teorie a praxe vyučování. Pokrokoví pedagogové všech zemí a národů, opírajíce se o didaktické učení Komenského, uctívají geniálního Čecha také jako věrného bojovníka za mír a štěstí národa, který vyzýval všechny lidi, aby se vydali na cestu světla, míru a bezpečí, na cestu jednoty, skrom-

nosti a dobrovolnosti. A my jménem sovětských pedagogů končíme dnes své sdělení slovy hymnu na Komenského, který složili pokrokoví pedagogové ruské školy:

*Toho, kdo novou našel cestu s nadějí novou,
před lidstvem zásluha velká.
Tys v životě znal jen korunu trnovou,
však my ti z vavřínu vijeme věnce.*

Přeložil Dr O. Kádner

И. А. Каиров:

Творческое воплощение идей Я. А. Коменского в современной педагогической науке.

Большая заслуга в области изучения и популяризации произведений Коменского принадлежит, рядом с исследователями чешскими, польскими и немецкими, также и русским исследователям. Его труд «ОРБИС ПИКТУС» был уже в 1768 году переведен на русский язык под названием «ВИДИМЫЙ СВЕТ», а в конце 18-го столетия идеи Коменского проявляются также при организации русского народного образования. К концу 19. столетия Петроград становится центром комениологических исследований, и тогда были написаны выдающиеся труды, как например: Мижуева, Карцева, Тупикова, Ястребова, Образцова, Лаврова, Колубовского и др. Советские педагоги оценивают Коменского с точки зрения маркс-ленинизма, соблюдая при этом наилучшие традиции своих предшественников. Многие из трудов Коменского были в Советском Союзе переведены и были написаны выдающиеся работы о Коменском.

Образование и воспитание относятся к историческим категориям. При оценке трудов Коменского необходимо учитывать исторические условия, в которых они были написаны. Педагогическая наука обязана провести сравнительный анализ современной дидактики и дидактики Коменского и указать, какие из его идей сохранили свое значение до настоящего времени.

Из дидактических принципов, принятых в советской педагогике, по существу семь принципов разработал Коменский: 1. Принцип природосообразности, требующий по Коменскому, чтобы объем и содержание учебного материала отвечал понятливости учащихся. 2. Принцип последовательности, заключающийся в требовании, чтобы объяснение учебного материала осуществлялось в логической последовательности, следуя от легкого к трудному, от простого к сложному, от известного к неизвестному. 3. Принцип наглядности обучения, заключающийся в требовании восприятия предметов чувствам при обучении и ознакомлении учащихся с этими предметами. Однако же Коменский в духе сенсуализма переоценивает значение наглядного восприятия чувствами. 4. Принцип сознательности и активности учащихся, заключающийся в том, чтобы ученик действительно ноял преподаваемый учебный материал и проявил при обучении творческую активность. 5. Принцип продолжительности и прочности приобретенных познаний, заключающийся в требовании, чтобы учащиеся обучались прежде всего существенным вещам, которые могут послужить основанием для освоения других знаний, и в требовании постоянного повторения пройденного материала. 6. Принцип сочетания теории с практикой был Коменским частично включен в пожелание приблизить обучение к настоящей жизни. 7. Принцип индивидуального подхода к учащимся, заключенный в требовании Коменского, чтобы учитель при обучении учитывал индивидуальные способности отдельных учеников.

До настоящего времени сохранили свою силу идеи Коменского о порядке урока, составлении плана обучения, выборе учебных предметов, о содержании учебного материала и о методах составления учебников.

Было бы неправильно искать в трудах Коменского решение современных педагогических проблем, однако же творческое использование и дальнейшее развитие его идей может способствовать их решению.

I. A. Kairov

Creative Use of Comenius' Ideas in Contemporary Pedagogical Science

by I. A. Kairov

Besides Czech, Polish and German scholars, Russian scholars have also acquired great merits in the investigation and popularization of the work of Comenius. As early as the sixties of the 18th century Orbis Pictus was translated into Russian and about the end of the 18th century Comenius' ideas were used also in the organization of Russian schools. By the end of the 17th century Petrograd had become a centre of Comeniological work and then significant works appeared, e. g. those of Mizhuyev, Kartsev, Tupikov, Yestrebov, Obratstov, Lavrov, Kolubovski and others. Soviet pedagogues in evaluating Comenius apply Marxist-Leninist viewpoints, while continuing in the best traditions of their predecessors. In the Soviet Union many of Comenius' works have been translated and important works about Comenius have been written.

Education and instruction are historical categories. In evaluating Comenius' work, historical conditions under which it arose must be taken into account. Pedagogical science is to analyse contemporary didactics and those of Comenius and to show which of his ideas have remained valid until today.

Out of the didactic principles nowadays distinguished by Soviet pedagogy, seven were basically outlined by Comenius already. 1. The principle of suitability in Comenius' demand that the content and the extent of the subject-matter should be in harmony with the pupils' ability to understand. 2. The principle of proper sequence in the demand that the subject-matter should be explained in a logical arrangement, proceeding from the easy to the difficult, from the simple to the complex, from the known to the unknown. The principle of intuitiveness in the demand that the pupil should get to know the objects he is learning about by his senses. But in the spirit of sensualism Comenius overestimates sensual intuitiveness. 3. The principle of consciousness and activity of pupils in the demand that the pupil should really grasp the subject-matter and be active in a creative way during the lesson. 4. The principle of durability and soundness of the acquired knowledge in the demand that the pupils should learn above all the most essential things which can provide a basis for acquiring further knowledge; also in the demand for a constant revision of the subject-matter already covered. 5. The principle of connecting theory with practice was at least hinted at by Comenius in the demand that teaching should be connected with life. 6. The principle of individual approach to pupils was expressed in Comenius' demand that the teacher should take into account individual characteristics of each child.

Comenius' ideas about the organization of the lesson, about lesson-planning, which subjects are to be taught, what should be the content of subject-matter and how textbooks are to be arranged, remain timely even today.

It would not be right to seek in Comenius' writings for a solution of present-day pedagogical problems, but creative utilization and further development of his ideas may contribute to their solution.